

BUITEN

5^E JAARGANG N^O. 30.

ZATERDAG 29 JULI 1911.

Foto Bern. F. Eilers.

LANGS DEN WEG

INHOUD:

LANGS DEN WEG. ILLUSTRATIE	BLZ. 349
LIMBURGSCHÉ NOVELLEN, DOOR A. F. VAN BEURDEN . . .	350
VAN JAVA'S TEMPELSCHOONHEDEN, DOOR JOHAN BRAN-	
DENBURG JR., GEÏLLUSTREERD	352
ZOMERGASTEN, I (GEDICHT), DOOR J. H. DE VEER . . .	353
DE GOUWENAAR, DOOR U. G. DORHOUT, GEÏLL. BLZ. 354—356	
DE DRENTSCHE ONTGINGEN VAN DEN ORANJEBOND	
VAN ORDE, DOOR HORA SICCAMA, GEÏLLUSTR. . BLZ. 356—359	
BOSCHBESSEN, DOOR L. DORSMAN CZN., GEÏLLUSTREERD BLZ. 359	
BEËLZEBUB, DOOR G.	360

BERICHTEN VAN REDACTIE EN UITGEVERS.

Alle kopij ook die met illustraties, zoomede afzonderlijke illustraties (fotograficën, teekeningen, enz.), gelieve men te zenden aan de redactie, Rokin 74—76, Amsterdam. Duidelijke naam en adresvermelding wordt verzocht ook achter op de foto's.

De uitgevers verzoeken beleefdelijk ait blad te noemen als men naar aanleiding van ene advertentie, een aanvraag of een bestelling aan een adverteerder doet.

Het auteursrecht voor den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de Wet van 28 Juni 1881, Stbl. No. 214.

LIMBURGSCHÉ NOVELLEN.

DRIE OERE 1), EIN VROMMUSCH 2), EIN KAPPITAAL MIT PANGSION.

HET liep tegen den middag. Wij bespeurden het aan den rook der schoorsteenen, aan de beweging in het dorpje, dat aan de overzij van de inzinking des bodems, op Pruisisch grondgebied lag. Het was warm; de „gluujende teljer” 3), zooals Johan, onze trouwe helper, de zomerzon placht te doopen, had al meer dan zeven uur aan den wolkeloozen hemel staan branden.

De natuur stemt tot loomheid. Ook de boer met zijn os, die „ei paar lenjer 4) wiet” aan 't eggen is, is onder den indruk. Stap... stap... gaat 't, tergend langzaam. Woord en stok moeten dienst doen, om er eenigen gang in te krijgen. Maar dat helpt even weinig, als 't schelden van den boer.

„Hondjsvot”, moppert hij, „doe bus geinen ox, wie einen „angeren ox, doe bus einen honk 5) van einen ox!”...

Daar slaat het twaalf uur, en de os staat van zelf stil en is niet meer tot voortgaan te bewegen. Hij krijgt rust en voer.

Nu begint de rust rondom ons voor goed. Geen bij gonst, geen krekel zingt, geen blaadje valt, slechts hier en daar bengelt verlaat een klokje „middag”, tot ook dat zwijgt.

Johan, de eerste onzer twee helpers, reeds boven voorgesteld, oud Germaan en Ulaan, verbreekt de stilte.

Christ Timmermans is een vroolijke bengel, die 's morgens in de vroege fluitend op zijn werk komt en wiens heldere stem men minuten ver in de lanen van Annadaal kan hooren. Hij is dartel en plaagziek als ieder gezond jongmensch, en doet geen vlieg kwaad — maar de „Pruus” plagen, dat kan hij niet laten. Dat zit bij de grensbewoners zoo wat in 't bloed.

Daarom vraagt hij den oud-ulaan ook of hij in ziebsig en einzeibsig auch beschlage ús gebroekde”.

„Beschlage us”, vraagt Johan te goeder trouw, „vur op te ète”.

„Nè”, giert Chris, „vur op te riejé”, lol hebbende, dat hij den Pruus er weer in heeft laten loopen.

„Waat schwetz” 6), herneemt Johan verontwaardigd, „wat „zekt geer, Herr”, mij aanziede. En dan driftig Christ toesprekend „Us? nè, pérd, kanone en tzundnadels hatte veer, um die Fransoose te regeleere en op de pokkel te komme”. Christ heeft dubbel schik, hij heeft Johan weer op zijn thema en „aan den kal” 7) geholpen. Na eenige oogeblikken zitten wij met onze gedachten midden in 't „reesjemang” 8) in de Compagnie, in de Korporaalsjaft, bij „Verdung en Seédang” en maakt Johan weer ruzie met Christ over de Hollandsche armee en de schutterij.

„Waat,” roept Johan, half kwaad uit, „meinst-doe van neet, kuuke” 9). „Det zal der Herr keuninklikke landmèter neet zegge”, met zijn hoofd op mij wijzend, „det is neet zoo-ein duppe 10) as doe-e! Kiek ins huej, Chriske.

Tegelijk had hij den mouw van zijn keeltje, gestreept boezeroen en grof linnen hemd tot boven den elleboog opgestroopt en zag men een lange roode streep met witte, vergroeiende wondranden, die van de armbuiging tot den pols reikte.

„Zuug” 11), bromde hij, „Herr, det hub ich van Spicheren

mitgebroch en det neet allein, mer daomit hub ich mien teen grósche 12) pangSION, mien drie oere, mien vrommusch en mien kappitaal gekrege”.

Dat werd belangwekkend, ik begon scherper toe te luisteren, een litteeken van dertig centimeter, een mark pensioen daags, drie horologies, een vrouw en een fortuin, hoe kon dat alles te gelijk? Dat moest Johan toch vertellen.

Hij glimlachte, stak zijn hangpijp met den grooten porceleinen kop en de groene kwastjes, ook al een regiments aandenken, op, begon te trekken aan den knaster en den gloeienden zwam — toen hij dampte als een vertrekkende Suezboot, deed hij ons — in de bruine heide en op het geelgroene, zachte mos uitgestrekt — in zijn eenvoudig dialect met zijne heldere, klankvolle halve basstem het verhaal van een episode uit dien bloedigen strijd, die helaas twee groote landen zoovele hunner dappere zonen deed oëfieren op het reuzenaltaar van Mars, dat slagveld heet.

Johan zou juist „de Pruus” gaan dienen, toen het „te wapen tegen den Galliër” weerklonk.

Van de Oostzee tot de Alpen, van Donau tot Rijn schaarden de vorsten zich met hunne legers om Koning Wilhelm. Napoleon, een salon-Keizer, parodie op zijn grooten oom, had den handschoen toegeworpen. Wilhelm, een eerlijk, edelendekend mensch, had hem, hoewel noode, opgenomen en trok ter verdediging van den Duitschen bodem, op. Wat een verschil van figuur, die ter wille van de politiek oorlog zoekende Napoleon, of de gemoedelijke Pruisenkoning, die den weg van bloed en vuur slechts op ging, omdat hij moest.

De Franschen begonnen den aanval; een paar onschuldige stadjes werden gebombardeerd, de keizerlijke prins heette den vuurdoop te ontvangen hebben. De helden op de Parijsche boulevards riepen „à Berlin, à Berlin”, maar zoover kwam het niet; het toneel veranderde spoedig. Het was of de geest van Koningin Louise de Duitsche legerscharen weer bezielde.

Er kwam vuur en geestdrift in die onafzienbaar lange troepen krijgers, welke „die Wacht am Rhein” zingend, op de Fransche driekleurige grenspalen toetrokken.

Onweerstaanbaar golfde die machtige stroom van Germanen voort, voort over den Rijn, voort door den Elzas, Frankrijk in, alles voor zich uitdringend, verslaand, verstrooiend en terneerwerpend. Met de lichtzinnigheid, den Franschman eigen, zag deze het kritieke van den toestand niet in. Er stond geene Jeanne d'Arc meer op, om Frankrijk te redden. Wat baatte moed en zelfopoffering bij de strategie van een von Moltke tegen de politiek van een von Bismarck? Allengskens kleurde zich de horizon naar alle zijden met vurige, hoog oplaaierende vlammen en scheen deze overal met bloed geverfd. De gevechten van Saarbrücken, Forbach, Weissenburg, den Geisberg, Wörth, eischten veel oëfiers. Stroomen menschenbloed werden vergoten en de zoozeer gevreesde mitrailleuses met hun nijdig, valsch klinkend geratel bleken wèl te nemen te zijn. De Franschen trokken langzamerhand terug en legerden zich in alle gemoedsrust op den Spicherberg, tusschen Saarbrücken en Forbach.

Die hoogten, deels met bosschen bezet, loopen steil omhoog; zij vormen eene natuurlijke versterking en beheerschen het dal geheel. Ieder heuvel vormt als 't ware een bastion. Zóó sterk was de stelling, dat menig Fransch officier medelijdend de schouder ophaalde, toen hij hoorde dat de „Hansmichels” die hoogten wilden vermeersteren.

Johan is met zijn kameraad Gerard Brouns bij de 16e divisie ingedeeld, behoort tot de troepen, die de stoute beklimming, dat militair kunststuk bij uitnemendheid, moesten beproeven. De doodendans begint onder het geschetter der fanfares, als ging men naar een feest. Men rukt op; bij de eerste granaatschoten op duizend meter buigen alle instinctmatig het hoofd hebben. Op achthonderd meter zakken soldaten ineen, doorboord door de chassépotkogels. Het gevecht is op alle punten begonnen; de aanval wordt geblazen. Men nadert de hoogten.

De overste van Johans bataillon doet halt houden, al wat niet noodig is, moet afgeworpen worden. Ransels, veldflesschen, mantelzakken, spaden, alles wordt op een hoop gesmeten. Aan Johan en Gerard wordt bevolen bij de officiersbagage te blijven.

„Ihr bleibt hier, bis wir oben sind”, gebiedt de overste, als gold het een militaire wandeling! Zij dragen de bagage achter een houtwal tegen een rij eiken en populieren.

Twee, driemaal beveelt generaal Steinmetz de beklimming. De Duitschers schrijden met leeuwenmoed op den dood toe.

Uit de vurige slangenlijn op den rand van den heuveltop slaan honderden bliksemstralen te gelijk in de gelederen op de helling.

Aanvullen baat niet, heele rijen Duitschers storten zielloos neer.

In de boomen boven den wal ontploffen de kogels bij dozijnen; stammen scheuren, takken breken en vallen omlaag. Granaten barsten, kartetsen springen in honderden stukken en brengen dood en verderf. Onheilspellend knetteren de projectielen.

„Ich gluif, Gerhard”, zegt Johan, „det veer hie nie lebéndig oet 't dink komme”.

„Nè, Johan”, zegt Gerhard, terwijl hij zich nog kleiner maakt en ineenkruipt, „doek tich 13), jong, anders zeen veer de zelfkant 14) nie meer truk. Waat mot det van daag nog gève mit os? 't Is nog zoo vreug. Kiek ins op dien oer”.

„Och!”, herneemt Johan, „dao valle der al weer. God, God, waat ein élend”.

„Hubst doe dien oer neet”, vraagt Gerhard nog eens, wiens

geest door al 't bloed, dat hij ziet vloeien, door het gekerm der gewonden, het gezicht der dooden die daar liggen, het oorverdoovend geraas in de lucht, heel „van de suk” 15) is.

„Jè, antwoord Johan, en doe der dien ouch nog. Woveur vraagst te det, Gerhard?”

„Det zal ich dich zegge”. Inmiddels fluiten chassépôtkogels onverpoosd voort en hagelt het lood van den berg.

't Is een vreemd gesis, geschuifel, gegons, dat Gerhard telkens omhoog doet kijken. Hij krijgt angst.

„Johan, ich hub toes, wie-ste wets, ein gooj vrouw; doe, dien alde mooder; dè van os noe hie dood blief, geit nao de Grens en zèt dat hè dood is”.

„Waat”, zegt Johan, die bemerkt dat Gerhard geheel van de wijs is, „dè dood is, geit dè nao hoes? waat is det veur schjèle kal 16), nè dè neet dood is, geit nao hoes en kriegt den angere zien oer veur de meute”.

„Good, good, jong”, herstelde Gerhard, „dat mein ich ouch, mer heur, doa blaoze ze; oos compenie is ouch al half wèg den berg. Zol ich”....

Gerard maakte een beweging om op te staan en over den walrand te zien. Johan grijpt hem en trekt hem terug.

„Donnerwetter! doek tich, kerl en dink aan de oere; haaj dich mer koesj”. 17). Maar daar klinkt weer een signaal. ..

Een luitenant spoedt met eenig volk voorbij, ziet de Zelfkanters zitten, denkt aan lafhartigheit en

„Heraus, ihr feige Faulenzer”, roept hij en wijst met zijn sabel naar boven. „Mit nach oben”.

„Det is ter geine van os”, zegt Johan sluw, „laot dè mer schreeve”.

Een schot van boven, een kartets, die achter in het hout het zand opwoelt en barst en de luitenant ligt er zonder hoofd.

„Zuug jong”, zegt Gerhard, „det kumt noe van det moele-make 18) en van zienen „heraus”.

„'t Is jaomer”, zegt Johan, kiek ins, wèm 't is”.

Zij trekken het lijk tot zich, zoeken het zakboekje.

„'t Is een Brandenburger”, zegt Johan.

„Mit ein nette oer”, zegt Gerhard, die het horologie in de hand krijgt met een klein notitieboekje, waarin een meisjesportret en dat eener oudere dame.

„Opgepast”, zegt hij, „nu geit het um drie”, zonder verder te denken. Men hoort aanhoudend victorie blazen, dan weer onverpoosde losbrandingen, die zich verwijderen.

„Oos Compagnie is boven”, zegt Gerhard, en waagt zich ten halve lijve boven den beschermenden rand.

Johan wil den onvoorzichtige terugtrekken. Maar 't is al te laat! Als vernietigd, verlamd, zinkt Gerhard terug. Een schot is hem dwars door het hoofd gegaan. Hij rolt tegen Johan aan, hij stuiptrekt nog even, zijn oogleden sidderen en hij is weg. Twee in een oogenblik, denkt Johan, hij voelt zijn bloed stollen.

„Dommer Gerard, wooveur hubs doe dich neet bèter gewaard”. 19) Hij gaat willoos in de oude positie zitten en kijkt naar Gerhards lichaam. Nooit zijn hem de verschrikkingen des oorlogs zoo duidelijk in de ziel gedrongen. Wat tooneelen! Met miljoenen ponden zwaarte drukt al dat leed op hem. Hij hoort het gevecht boven staken. De Franschen vluchten!

Wat zal hij doen? Hij neemt de drie „oere”, het zakboekje, wil zijn Compagnie gaan zoeken, staat op en grijpt zijn geweer. Maar een vlijmende pijn, alsof hem een slang gebeten had, doet zijn arm trillen. Een verdwaalde kogel heeft hem het vleesch van den arm van den pols tot den elleboog doordrongen en gescheurd. Hij valt voorover en weer terug, zijn gezicht verduistert, alles begint te draaien; hij bezwijmt. Hoelang hij daar gelegen had, wist hij niet. In het halfdonker komt hij bij en ligt thans in een donkere schuur op stroo tusschen vloekende Turco's, jammerende Zouaven, kalme landgenooten en ziet liefdezusters, verpleegsters van het Roode Kruis en lazarethsoldaten hun edelen plicht vervullen. Al de oorlogsellende dringt zich opnieuw aan zijn geest op; hij ziet den armen Gerard, den kleinen onthoofden Brandenburgschen officier, zijne moeder, zijn dorp.

Zijn arm is verbonden, hoe en door wien, hij weet het niet. Vlak naast hem hijgt een uhlaan om adem, hij is door een granaatscherf in de borst getroffen en is wasbleek. Aan de andere zijde wentelt zich een van die zwarten op het stroo en stoot onverstaaanbare geluiden uit. Er hangt een somber vochtige lucht in de slecht verlichte schuur en 't wordt hem bang te moede tusschen al die verminkte, kreunende en stervende menschen. Hij meent te droomen. Honger, dorst, pijn en koorts drijven hem op; liever in den nacht daarbuiten, dan in dat spookachtige halfdonker. Niemand bekommert zich om hem, er is te veel werk, te veel ellende, de enkele verdwijnt tusschen al dat nooit dcorleefde. Maar buiten glimmen nog vuren, kolen nog bijna verbrande stammen van bosschen, smeulen nog overblijfselen van boerenhoeven en aan den gezichtseinder schijnt een gehucht in vlammen op te gaan. Het geluk dient hem; hij ontmoet op zijn dwaaltocht een ambulancewagen, die naar het bivak rijdt, in een der dorpen opgeslagen. Hij kan mede rijden, 's anderen daags gaat hij reeds met andere gekwetsten naar het kortstbijzijnde station en op weg naar 't Vaderland.

Toen hij weer Deutsche huizen zag, Deutsche bergen, den Rijn, voelde hij zich herleven, en had een gevoel of hij aan de klauwen van een groot, vraatzuchtig roofdier, den Oorlog, ontsnapt was.

Toen hij beter werd, ging hij een plicht vervullen, die hem lang gedrukt had.

Hij had het zakboekje en de portretten door de intendance

aan de familie van den gesneuvelden officier doen zenden. Zelf had hij nog een brief geschreven en gevraagd aan wien hij de „oer” moest zenden. Na eenige weken reeds, kreeg hij een brief met breeden, zwarten rouwrand en met een groot zwart lak verzegeld. Wel had die brief hem pijn gedaan, meer dan zijn kwetsuur, maar zeer ontroerd had deze hem niet. Hij had zooveel moord en gewettigden doodslag gezien in een korte spanne tijds. De brief kwam van de moeder van den officier en diens verloofde. Als met tranen was hij geschreven. Het was de weeklacht van eene treurende moeder, de wanhoopskreet van een jonkvrouw, wier toekomst vernield was. Zij vroegen hem, waar hun Curt gesneuveld was, Curt von Ebersbach, de hoopvolle afstammeling van het roemruchtige geslacht; waar hij begraven was: toch niet in het algemeene graf, waar klein en groot naast elkander rusten. verre van den geliefden haard, overeenkomstig het Bijbelsche: „Ossa tua confundentur”. Dadelijk schreef hij alles wat hij wist, beschreef de plaats, waar von Ebersbach gesneuveld was, hoe alles zich had toegedragen en deed op zijn manier zijn best om den slag dragelijker te maken. Met een dankbetuiging kreeg hij spoedig bericht, dat hij het horloge, een erfstuk, moest opzenden, maar hij ontving tegelijkertijd een prachtig nieuw gouden uurwerk als aandeken terug. Nu had hij waarachtig reeds „drie oere”. Zijne beterschap nam steeds toe.

Eindelijk krijgt hij verlof om naar huis te gaan. Wel is zijn arm nog gevoelig, maar voor nieuwen toevoer van altijd meer en zwaardere gekwetsten soldaten, die als Hercules ten oorlog togen en als rompen terugkeerden, krijgers met bevroren handen, voeten en verschroiede oogen, moet hij plaats maken. De afstand van Coblenz tot Heinsberg lijken hem honderd uren. Heinsberg wordt bereikt. Hij heeft geen tijd om ergens aan te gaan en gaat dadelijk op marsch. Nog kleine twee uur. „Ich mos vort, Herr, nao heim”. Met stijgende ontroering ziet hij van de hoogte tusschen het reeds als met een groen was doorschemerd geboomte den spitsen toren van de Clous liggen. De daken der huizen worden rooder en scherper geteekend. Hij ziet de donkergroene staldeuren in de huizen boven de lichtgroene, golvende velden. Bij de eerste huizen ontwaart hij Peter den postbode een zijpad inslaand, en hem met den stok toewenkend. Deze wist, dat hij kwam. Nu wist ook zijne moeder het zeker. Daar ligt zijns moeders huis.

Hij voelt een siddering van weldoende ontroering door zijne leden schieten. „Joa, de motter stong te winke”, zijn moeder wenkte hem, hij, de lang verwachte, komt terug. Zij grijpt hem bevend om zijn armen en in haar murmelend weenen hoort hij haar geluk en haar moederweelde, na zoo groote angsten, na zoo lange scheiding. Toen liep het huis vol, bureu, verwanten, de ortsvorsteher, de pastoor, wilden hem zien en spreken; men vraagt naar broeders, zonen, familieleden en ach, hij kan er zoo weinig van vertellen; alleen van eene bloedige, alle menselijke verbeelding overtreffende worsteling van Spicheren, waar de oorlogsdruiven speelden met de menschen.

Maar nu rustte nog eene andere verplichting op hem. Hij moest Gerards vrouw te Karken persoonlijk gaan bezoeken en diens laatsten groet overbrengen. Dat was ook nog eene harde noot om te kraken!

„Det Marie van Gerard schtelde zich aan, wie ze mich zoog (zag), ze huulde wie ei rindj (jonge koe) en jankde (weende) wie ei kindj”. Of Johan nu al zei, dat Gerard op het veld van eer gesneuveld was, dat hielp niet, „det hat er hie ouch kunne doon”, beweerde ze, en „zie waar eure miensch toch kwiet”.

Toen hij zeer verstandig voorhield, dat ze toch best alleen kon „hoezeeren” (leven), daar ze geene kinderen had, „begos 't schpeel op nuuts”. Zij lamenteerde zoo lang, dat Johan net niet kon uithouden en weg moest. „Det waar mich te erg. Ich kos dat gemeek (langzaam weenen) en gesimp (met tusschenpoozen zacht dreineirig weenen) en gejank (luid weenen) neet verdrage”.

Maar Johan liet haar heur leed niet alléén dragen, hij ging er nog al eens heen en trachtte haar te troosten. Dat gelukte hem toch ten slotte, zooals wij zien zullen.

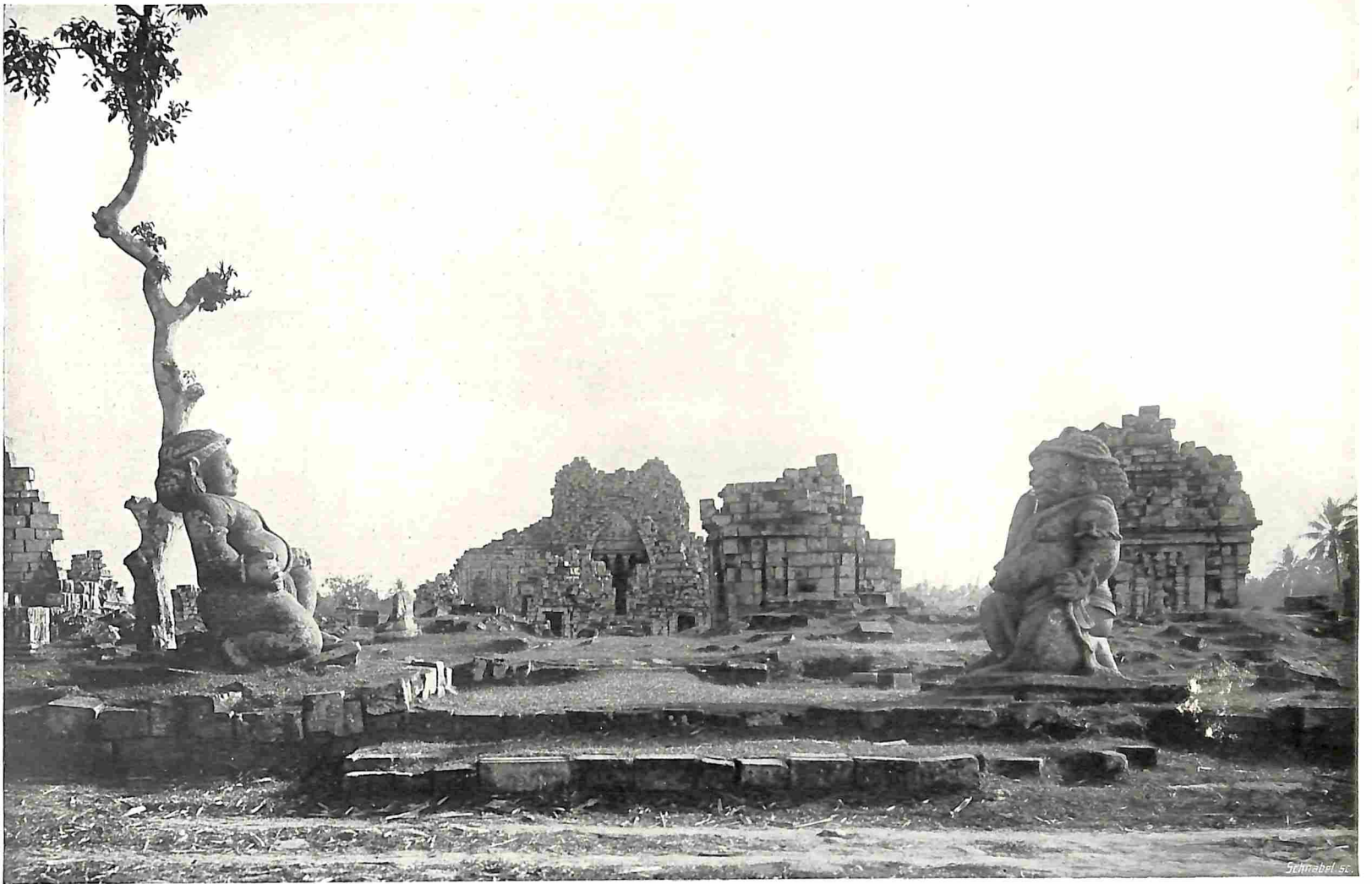
„Jè, Herr”, zei Johan, het woord tot mij richtende, en zijn pijp uitkloppend, „ik gaf haar goeden raad en toen wij zoodikwijls over trouwen en niet trouwen gesproken hadden, zei Marie op eens tegen mij en met zoo'n overtuiging in haar stem, dat ik kon voelen, dat ze het meende: „Johan, doe waars ouch eine gooje vur mich”, wat ik dan ook vond en ik raadde haar aan 't dan met mij te probeeren. Wij trouwden binnen een jaar. Ik was goed met Marie af, maar zij ook met mij. Want ik had van onzen genadigen Heer Koning per dag tien groschen of een mark „schmerzegel” toegelegd gekregen, ik had drie mooie „oere” en zij bracht hof, huis en liggend geld mede.

„Ich hub mien drie oere nog, ein „werkeldaagsche”, hie is ze Herr! ein Zondaagsche en ein golje vur Paasche, hoogheiligdaag en Keizers Geburtsdaag — dan, wie ich uch zag — ei good vrom-musch, ei fien pangson, ein schjoon kappitaal en eigen hoes en hof.

„En dan zèt, dè buujel nog — is 't gein schanj? — Herr keuninklikke!” — zei Johan en lichtte zijn platte pet ten teeken van groet even op — „det ich siebzig en ein ensiebzig neet mitgemaakt hub?”

A. F. VAN BEURDEN.

1) Horloge. 2) een vrouw. 3) gloeiend bord. 4) perceelen. 5) hond. 6) praat. 7) aan den praat. 8) regiment. 9) meent ge van niet, kuiken. 10) onnoozele. 11) kijk. 12) 60 cents. 13) buk je. 14) de grens heet „zelfkant”. 15) van de sokken, weg. 16) gekke praat. 17) stille. 18) drukte maken. 19) in acht genomen.

VOOR DE TEMPELS VAN TJANDI SÉWOE.

VAN JAVA'S TEMPELSCHOONHEDEN.

III. TJANDI SÉWOE.

LANGS een diep uitgereden pad, aan weerszijden rijke padie-velden, klapper- en pisang-tuinen, recht voor ons, geweldig, de Merapi, reden wij naar de ruïnen-massa van Tjandi Séwoe. Eerst passeeren we de Tjandi Loemboeng, 'n groep van 16 kleinere om één hoofdtempel, beelden noch beeldwerk vonden we hier; dan de Tjandi Boebrah, dit blijkt de bouwval van een eenmaal schooner tempel. De alleen overgebleven onderbouw is smaakvol versierd. Hier werden ook nog eenige hoofd-looze Boeddha-beelden gevonden, doch van deze tempels is totaal niets bekend en de eenige waarde die zij als bouwvallen hebben is... dat zij er zijn. De rit, dieper 't binnenland in, wordt steeds moeilijker, in den door dagen lang neerplensenden regen doorweekten, bodem zakken de wielen van ons rijtuigje bijna tot de assen; de paarden glijden uit, dreigen te vallen, hotsend en bonkend slingeren we heen en weer, zoo dat we ons krampachtig aan de bankjes vastklemmen. Dan gaat 't weer met 'n vaartje door 'n modderpoel, dat de spatten ons om de ooren vliegen. M'n witte pak wordt ontoonbaar. — Overall langs den weg zien we tempelsteenen, ook geornamenteerde, als waterstuw of wegversterking gebruikt. Rond sommige kampons is er zelfs een muur van gemaakt. En bij dien steenen-roof is het niet gebleven. In tuinen en op erven van landeigenaars zien wij beelden etc., die ongetwijfeld van groot belang voor de beroofde tempels, maar daar misplaatst zijn.

Door een krachtigen ruk van den koetsier, staan de paarden, schuim-bedeekt, stil; uitstappend staan wij voor twee monsterbeelden, die daar als bewakers geplaatst schijnen. Hier bevinden wij ons voor de ruïnen van Tjandi Séwoe, „de duizend tempels”. Maar de aanblik is allerjammerlijkst. Eens stond hier in het midden, op een verhoogd terras, de hoofdtempel, door een muur met vier poorten omsloten; daaromheen, iets lager dus, een rij van acht en twintig en een van vier en veertig kleine tjandi's; weer iets lager, op een groot terras, vijf grootere tempels, rechthoekig om dit terras en eindelijk daarom heen een reeks van acht en tachtig mausolea. Vier paden gaven van het midden der buitenste rij toegang tot de overeenkomstige zijden van den hoofdtempel, bij elke terrasverhooging waren zij waarschijnlijk door poorten overwelfd.

'n Rijk gedacht heiligdommen complex dus, dat, mede door de grootsche uitvoering, ons zelfs nu nog met bewondering vervuld.

Aan elk der vier toegangswegen zaten — zitten ook nu nog — twee reusachtige tempelwachters, dwârapâla's, elk uit één groot steenblok gehouwen, met de gezichten naar elkaar. Deze steen-kolossen met uitpuilende oogen en buiten de, ver naar voren stekende, lippen zichtbare hoektanden, de woest-grimmige

uitdrukking, de dreigende knots maken een sterken indruk. De ontzaglijke zwaarte dezer beelden is waarschijnlijk oorzaak, dat zij nog op hun oorspronkelijke plaatsen staan; sommigen zijn scheef in den bodem weggezakt, een zelfs tot over de helft van het bovenbeen. Worden geen maatregelen getroffen, dan zal het niet lang meer duren, of het zal in den, door het er langs stroomende beekje drassig gemaakten, bodem verzinken.

De hoofdtempel was evenals de andere tempels 'n twintighoek, maar in tegenstelling met die anderen waren hier de vier buitenhoeken verder uitgebouwd, met den binnenbouw alzoo een wijd-armig kruisvormend. De buitenwand is in vier en twintig muurvlakken verdeeld, alle met rijk bewerkte paneelen versierd. Breede trappen gaven toegang tot de vier ingangen. Drie van de vier binnenruimten waren eveneens rijk met bloem- en dierfiguren versierd. In de nu ledige nissen dezer kapellen hebben vermoedelijk Boeddha-beelden gezeten door Bodhisatwa's geflankeerd. Deze kapellen staan door, met het Garoeda-Nâga ornament versierde poortjes onderling in verbinding. De oostelijke uitbouw bevat het eveneens versierde voor-portaal en de toegang tot het eigenlijke heiligdom, dat in sterke tegenstelling met de andere kapellen, onversierd is. Alleen vinden we hier een zeer sober behouwen altaarvormigen troon, die een groot gedeelte van de ruimte in beslag neemt. Hier treft ons, evenals bij de Tjandi Mendoet 1), de vrede gevende rust van de vlakke tempelwanden. Evenals het sanctuarium van de tjandi Mendoet, zal ook dit heiligdom volkomen duister geweest zijn, met misschien, als dáár, één de toponing in de dakpyramide, om alle aandacht te vestigen op het goddelijke beeld, dat daar zal gezeteld hebben. Maar van dat beeld is geen spoor gevonden.

De onder het puin gevonden kegelspitsen dagob's (klokvormige koepels) doen vermoeden, dat het geheel door een achthoekige pyramide gedekt was, die terrasgewijs oplopend, plaats geboden heeft voor de dagobs en kegelspitsen waar tusschen, in nissen, Boeddha-beelden gestaan hebben.

Ook hier dus een prachtig architectonisch bouwwerk met gewijd beeldwerk versierd. Na beschouwing van dezen hoofdtempel bezochten wij de ruïnen van de kleinere grafttempeltjes. Ruim een halfuur klauterden wij over tempelresten die overal neergesmeten liggen. Vóór en naast de minder wrakke of ingevallen tempeltjes liggen de Boeddha-beelden — alle zonder hoofd — tegen den grond. Sommige zijn er, op een paar centimeters na, geheel ingezakt, andere liggen voorover of zijn in stukken gevallen of geslagen... Want hoewel de aardshok van 1867 veel schade en vernieling — vooral aan den hoofdtempel — heeft veroorzaakt, draagt deze verwoesting duidelijke sporen van

opzettelijke vernieling. 't Is bedroevend hier te dwalen tusschen al die vernielde tempeltjes, armzalig overschot van een overweldigend schoon geheel. Enkele, hoewel erg geschonden, hebben nog goed genoeg tijd en schending getrotseerd om den oorspronkelijken vorm te kunnen vaststellen.

Elk tempeltje vormde een vierkant, met kleinen voorbouw als toegang. De ingang was met het Garoeda-Nāga ornament omlijst. De buitenwanden van het voorportaal waren met basreliefs versierd; de beide voorvakken van den muur sierden paneelen, waarin figuren gebeiteld waren met een lotusstengel in de hand. In beide zijwanden en den achterwand waren groepen van drie beelden aangebracht, door het Garoeda-Nāga overdekt. Op de vier hoeken van den onderbouw waren dagobs geplaatst en daar was de basis voor de achthoekige dakpyramide. Ook deze pyramide werd door een dagob gekroond. De binnenwanden zijn op enkele uitzonderingen na onversierd en bevatten voetstukken die waarschijnlijk de beelden gedragen hebben, die nu overal neergeslingerd liggen of in particuliere tuinen staan.

Nog eenmaal klauterde ik tegen den hoofdtempel op, om het omliggende terrein te overzien. En weer werd ik getroffen door de grootsche natuur. Op grooten afstand zag ik het imponeerende Mēnorēh-gebergte! Ontzagwekkend torent daar de 3336 M. hooge Soembingreus tegen 't hemelblauw op. Dan de Merbaboe, de Merapi, 'n flauwe rookpluim om zijn krater-top, en verder-weg, ijler, de Slamet, alle geweldige vulkaankegels, monstertoppen van dood en verschrikking....

En dan dichterbij het toonbeeld van klein-menschelijk vandalisme. De herinnering aan den, ons zoo blameerenden beeldenstorm in 1566 werd in mij wakker. En ik zag de fanatieke Mohammedanen in blinde razernij op deze tempels toeren, met misdadige vernielzucht de kunstschaten niet alleen schenden, maar ook de geheiligde plaats waar de voorvaderen hunne dooden vereerden.

Dit teugellooze fanatisme, veeleer dan de onbetrouwbare vulkaanbodem, heeft schuld aan deze onherstelbare vernieling. De bij de toegangen geplaatste tempelwachters konden daartegen niets uitrichten, daartegen waren zij machteloos. Alleen, trouw en ongeschonden, hebben zij eeuwen lang menschen en natuur getrotseerd. Nog altijd staan zij op wacht, zij 't ook dat de tand des tijds aan hun voetstuk knaagt. Nog eens overzag ik met 'n gevoel van weemoed dit ruinenland, toonbeeld van verwoesting; de plaats, eens geheiligd door gebed en vrome overpeinzing, ontwijd door wilde horden, vernietiging en dood zaaierend waar zij den Islam brachten....

Nu nog is die donkere tijd bij de Javanen bekend als prang agama (oorlog van den godsdienst.)

Maar ook onderlinge twisten zullen noodwendig het hunne hebben bijgedragen. Want de verschillende secten onder de Hindoe's ontstaan 2) leefden evenzeer in voortdurenden onmin. Dat zij dezelfde wandaden bedreven als de z.g. beschaafde beeldstormers in het Westen, mag ons niet verwonderen. Maar dat de verminking, de schending, de roof nu bedreven wordt, door de niets ontziende hebzucht van vooral Amerikaansche en Engelsche verzamel-maniakken, is wel het allertreurigst bewijs hoe weinig het Gouvernement deze beroemdheden uit een glansrijk tijdperk op prijs stelt.

De zon, groot en heerlijk, nu als toen, overgoot het al met een gouden gloed..... geen wanklank werd gehoord..... een plechtige stilte heerschte, de ontwijding als met een liefdekled bedekkend.

* * *

Hoewel door en door vermoeid, hongerig en dorstig, wilden wij nu meteen nog een bezoek brengen aan de Pēlahosan-kloosters op circa 15 minuten afstand. Op een verwilderd terrein tusschen hoog groeiend alang-alang, staan deze klooster-bouwvallen, zonder dak of kroonlijsten, onbeschermd tegen natuurinvloeden. Wjl ik hiervan geen enkele afbeelding heb, zal ik niet in bijzonderheden treden. In hoofdzaak vonden wij hier weer, wat wij reeds in de tempels zagen. Rondom het klooster nog wat Tjandi-bouwvallen, waarin het stoffelijk overschot van de monniken wel zal zijn bewaard geweest. Ruïne, vernieling, roof,

TJANDI SÉWŌE. TEMPELWACHTER (DWÂRAPÂLA).

verwaarloozing, ondergang, dat zijn mijn laatste herinneringen aan dien schoonen dag.

JOHAN BRANDENBURG JR.

1) De Tjandi Mendoet is 'n zeer interessante tempelbouwwal in de nabijheid van den Bārā-Boedoer.

2) Zie „Van Java's tempelschoonheden" II, Buiten nr. 9.

ZOMERGASTEN.

I.

Drijft, zomerjachten, witte wolkgevaarten!
Doorploegt het blauwe, 't nooit te peilen diep
Van die oneind'ge luchten! — Zie, ik sliep;
Weg uit mijn hoofd is al die doffe zwaarte.

Droomen, den dag verdroomen... Zoo het jaar te
Laten als langs je glijden... Zijn 'n type,
Dat niets meer hoort, hoe ook 't re e'le riep
Terug hem — hij drijft weg. — Kon a en kaarten

Hebben wij noodig niet, wij zomervolken;
Wij voelen wel, uit welken hoek de wind
Waait voor de zielen, die zijn als een kind.
Wij gaan op reis, bezoeken alle volken.

Ik lees mijn regels, zucht; hoe slecht vertolken
Woorden gevoelens toch! Woorden zijn blind.

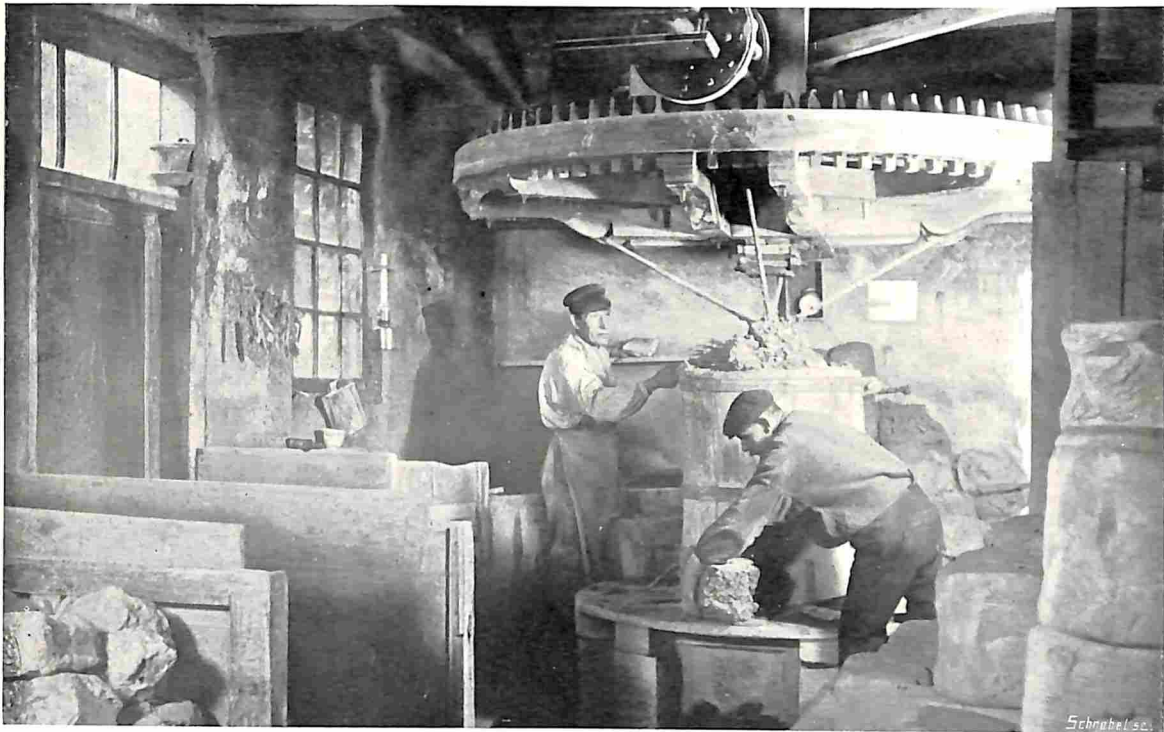
J. H. DE VEER.

TJANDI SÉWŌE. OVERZICHT VAN HEEL DE TEMPEL GROEP.

OPSLAGPLAATS VAN RUWE PIJPAARDE.

HET MALEN DER KLEI.

HET ROLLEN EN HET KASTEN.

DE GOUWENAAR.

IN de volgende regelen stellen we ons voor, iets te vertellen over het ontstaan van de Goudsche pijp en daartoe reizen we in gedachten af naar Gouda, om een bezoek te brengen aan de beroemde pijpenbakkerij van de firma P. Goedewaagen en Zoon. Vooraf echter een klein stukje geschiedenis. De pijpenbakkerijen zijn saamgeveven met de geschiedenis der stad. Het waren vooral de vette kleioevers ter weerszijden van den Hollandschen IJssel, die de grondstof leverden voor de talrijke bakkerijen. Vooral in de 18e eeuw echter kwam het bedrijf tot grooten bloei, zóó zelfs, dat in het jaar 1751 meer dan 3000 werklieden een bestaan vonden bij de bestaande pijpenbakkerijen en de daarmee in verband staande pottenfabrieken. Zoo werd deze industrie voor Gouda tot een zeer belangrijke tak van nijverheid.

De Hollandsche, maar vooral de Goudsche pijpen waren dan ook niet alleen in de Nederlandsche gewesten beroemd, maar waren zelfs in het buitenland zeer gezocht. Toch ondervond de Goudsche industrie in den loop der jaren groote moeilijkheden. Het pijpenmaken werd namelijk al spoedig ook in andere steden uitgeoefend en zelfs in de naburige rijken, zooals Duitschland, Engeland en Frankrijk, werden dergelijke fabrieken opgericht.

En wat te voorzien was, gebeurde. Den invoer van het Hollandsche fabrikaat werden in die landen groote moeilijkheden in den weg gelegd, door het heffen van zware belastingen. Engeland ging zelfs zóó ver, den invoer geheel te verbieden. 't Spreekt van zelf, dat de eens zoo bloeiende industrie met ondergang werd bedreigd. Wel stelde de Goudsche regeering alles in 't werk, om de pijpenfabricatie voor verval te behoeden en zelfs werd de belasting op de brandstof, voor het bakken der pijpen benoodigd, door de Staten van Holland en Westfriesland voor eenigen tijd verminderd. Ja sterker nog. Door de Staten Generaal werd bij besluit bepaald, dat bij maatregel van tegenweer bij in- en doorvoer van vreemde pijpen zeven stuivers per gros zou betaald worden. 't Mocht echter niet baten.

Daarbij kwam nog, dat er veel oneerlijke concurrentie werd gevoerd. De van het buitenland ingevoerde pijpen, van veel minder goede kwaliteit, prijken maar sierlijk met het Goudsche wapen, hoewel het Goudsche gilde der pijpenmakers octrooi had verkregen, om het wapen te gebruiken. Doch zelfs de gestelde boete van / 600.—, toen ter tijde een belangrijke som, hield de buitenlanders er niet van terug, het Goudsche wapen op hun pijpen te doen prijken.

Zoo kon het niet anders, of de eens zoo bloeiende pijpenindustrie ging een tijdperk van verval tegemoet. Daarbij kwam nog een zeer voorname factor, die medeoorzaak werd van den achteruitgang in de pijpenbakkerijen.

In den loop der jaren nam namelijk het rooken van sigaren hand over hand toe en dit was natuurlijk ook de pijpenmakerij noodlottig.

Slechts enkele van de vele inrichtingen, die in vroeger tijd in Gouda bestonden, hebben zich

staande gehouden; en één der oudste en grootste is wel die der firma Goedewaagen en Zn., een inrichting die overal in den lande bekend is.

Zelfs genoot deze aloude fabriek de eer van een Vorstelijk bezoek, en een negental pijpen, vervaardigd tijdens dit hooge bezoek, zijn op het kantoor der firma tentoongesteld.

Thans echter eenige bijzonderheden over de pijpenbakkerij zelf.

De grondstof, benodigd voor de vervaardiging van de pijpen, wordt uit Duitschland, Engeland of België aangevoerd. Voor deze klei echter geschikt is voor de bakkerijen moet ze eerst velerlei behandeling ondergaan.

Voorloopig wordt de klei gedurende twee of drie jaren, naargelang van de soort, opgeborgen in de voorraadschuren, om aan de zonnewarmte en buitenlucht blootgesteld te kunnen worden. Na geveekt te zijn, wordt de grondstof nu tweemaal gemalen en komt dan andermaal in de bewaarplaats om daar een verrottingsproces te ondergaan. Heeft deze verandering in de kleimassa plaats gegrepen, dan wordt ze nogmaals geveekt en tweemaal gemalen, eer de eigenlijke grondstof geschikt is om tot pijpen te worden vervormd.

Trouwens elke pijpensoort op zich zelf heeft een bepaald daarvoor geschikte soort pijpjaarde nodig, welke men verkrijgt door menging der hoofdsorten.

De pijpjaarde gaat nu in vrij regelmatige vierkante blokken naar den zoogenaamden roller, die er een klompje van neemt en daaraan den vorm geeft van een schietlood aan een vrij groot koord. Van den roller komen deze grondvormen in handen van den „kaster”. Deze plaatst ze in een koperen vorm, na eerst een ijzerdraad, „wijer” genaamd, door het koordvormig verlengsel gestoken te hebben, tot op een centimeter van den kop. Nu begint de massa al iets op een pijp te gelijken, maar ze is het nog niet. Trouwens, de kop is ook nog massief. De kaster neemt nu echter de zoogenaamde „stopper”, een metalen werktuigje, dat den vorm heeft van het holle gedeelte van een pijpekop. Hiermee wordt de binnenzijde nu geheel uiteen gestampt. Vervolgens wordt de steel geheel doorboord en daarna de vorm geopend. De overblijfselen, die de vorm niet kon bevatten, worden met een werktuigje, „schenker” genaamd, verwijderd. Nu komt de „tremster” en maakt het bovenste van den kop gelijk en rond. Intusschen heeft men de „wijer” verwijderd. De pijp krijgt nu meer en meer een juisten vorm; de „zoomen” van de kop worden nu zoo zuiver mogelijk glad gemaakt. Zijn de pijpen dan genoegzaam gedroogd en met een agaasteen geglansd, dan gaan ze naar den oven om gebakken te worden. Ze worden nu in vuurvaste potten gevleid en in den oven geplaatst. 't Spreekt vanzelf dat er veel pijpen tegelijk gebakken worden. De oven biedt ruimte voor ongeveer 100 potten, die ieder 5 gros pijpen kunnen bevatten. Tweemaal per week wordt de oven gevuld, zoodat niet minder dan 1000 gros pijpen in één week vervaardigd worden. De overgebleven plaats in den oven wordt met grof aardewerk gevuld.

HET TREMMEN.

HET GLANZEN EN PLAATSEN DER PIJPEN IN VUURVASTE POTTEN.

SORTEEREN DER GEBAKKEN PIJPEN.

DE OVENS.

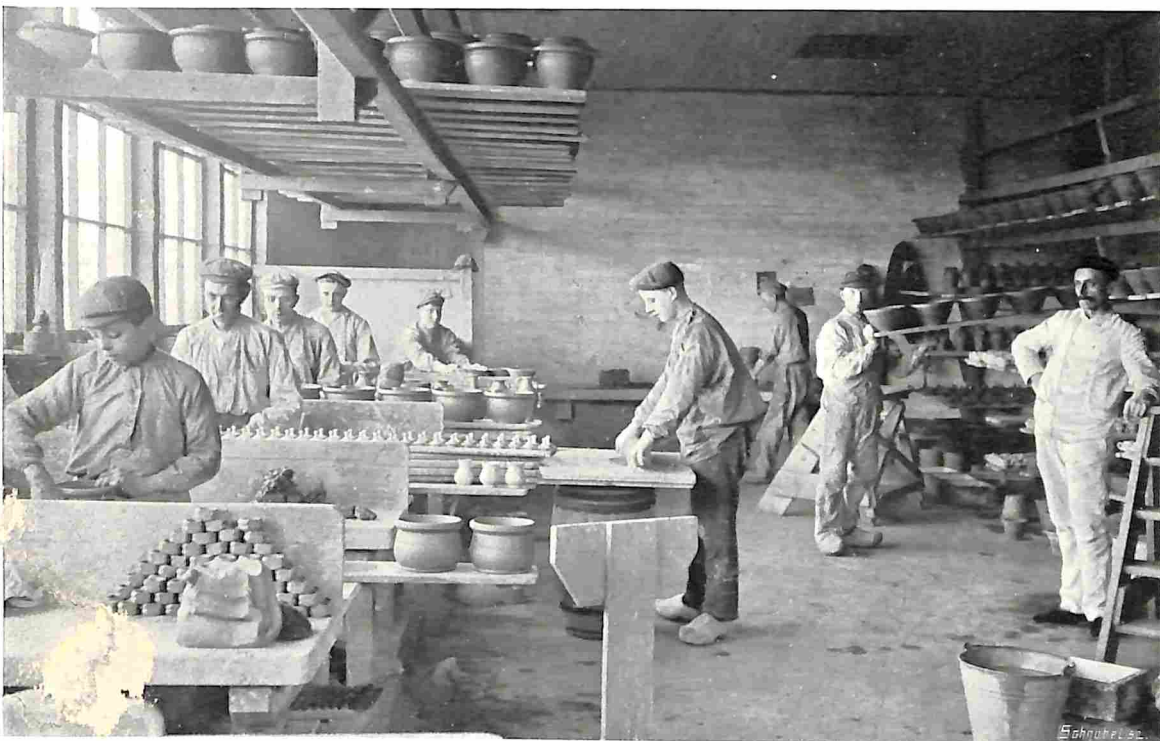
Is nu het vuur ongeveer 24 uren onderhouden en op de noodige hitte gebracht, niet minder dan 1000 graden Celsius, dan is hij „gaar“.

Nu wacht men tot de oven genoegzaam afgekoeld is, vervolgens wordt de inhoud er uitgehaald en naar de daartoe bestemde lokalen gebracht.

Alvorens de pijpen dan voor het gebruik gereed zijn, is het noodig, dat men het uiteinde zoo prepareert, dat het zijn kleef-eigenschap verliest. Daartoe worden de pijpen gedompeld in een mengsel, bestaande uit water en witte was. Nu ondergaat de pijp de laatste bewerking. Met een wollen lap worden ze namelijk opgewreven om gladheid en glans terug te bekomen, en zijn dan voor de verpakking gereed. 't Spreekt wel vanzelf, dat niet alle pijpen denzelfden vorm krijgen. Tusschen het eenvoudige smokertje en de meterlange bruingomspijp bestaan honderden soorten. Bovendien wordt eenzelfde model in verschillende kleuren weergegeven. De stelen hebben soms de grilligste vormen, terwijl ook aan de koppen soms bijzondere zorg wordt besteed. Soms zelfs hebben ze de gedaante van menschenhoofden of dierenkoppen. Sommige soorten zijn op kop en steel van opschriften en lofwerk voorzien. Zoo brengt men dus allerlei variatie in de vormen.

Een eigenaardigheid der pijpenfabricatie is, dat ze in den loop der eeuwen weinig verandering heeft ondergaan; alleen is het aantal modellen, dat thans over de duizenden loopt, in den loop der jaren sterk toegenomen.

't Spreekt vanzelf, dat Goedewaagen's pijpen niet alleen in Nederland aftrek vinden. Ze worden verzonden naar alle deelen der wereld. Door dit uitgebreide debiet is dan ook een afzonder-

HET DRAAIEN VAN HET AARDEWERK.
ME: HET AARDEWERK WORDT DE PIJPENOVEN OPGEVULD.

lijke inrichting noodig geworden, waar uitsluitend pijpen bijna geheel machinaal vervaardigd worden.

Zoo heeft ook de machine beslag gelegd op de pijpenindustrie. Doch slechts gedeeltelijk, zooals we zelden. Ongeveer honderdvijftig mannen en vrouwen zijn dagelijks in Goedewaagen's fabriek mede aan den arbeid om de wereld van Goudsche pijpen te voorzien.

Want al moge de sigaar burgerrecht verkregen hebben, en ook voor en na de tong streelen van den minder gegoede, een feit blijft het toch, dat er nog menig liefhebber is van „de Gouwenaar“ — het zinnebeeld uit den gouden tijd onzer voorvaders.

U. G. DORHOUT.

De Drentsche ontginningen v. d. Oranjesbond v. Orde.

JOHAN Picardt, Theologus, Ecclesiae Covordiensis Pastor primus et Doctor Medicus, die in het midden van de 17e

eeuw leefde, had het met het zorgen voor zielen en lichamen nog niet zóó volhandig, of hij kon nog ruimte van tijd vinden voor het zich wijden aan zijne geliefkoosde bezigheid: die van geschiedschrijver. Bekend is van hem de „Korte beschrijvinge van eenige vergetene en verborgene antiquiteiten der Provinciën en Landen, gelegen tusschen de Noord Zee, de IJssel, Emse en Lippe. Waarbij gevoegt zijn Annales Drenthiae“, enz., „mitsgaders een korte beschrijvinge der Stadt, des Casteels en der Heerlijkheit Covorden“, in 1660 met platen te Amsterdam verschenen.

In de „dedicatie“ van zijne Annales Drenthiae betoogt hij het goede recht van Drenthe om beschreven te worden. „Wel hoe! en meriteert de Landtschap Drenth niet haer eygen Landts-Chronijck, om te bewaren de gedachtenisse van veel loffelijcke daden harer Voor-ouderen, en van de wonderlijcke veelderhande veranderingen, die daer in zijn voor-gevallen? De Landtschap Drenth, segh ik, die geweest is een nest der Reusen, een lever-plaats der Sweven, een haven der eerste Vriezen, een randevou der Romeynen, een bystanderse der Francken, een wildt-bane der Bisschoppen; maer daer na een pijnbanck der Bisschoppen: Die met haar eygen macht en Land-voelck sulcke machtige Potentaten niet alleen hebben buyten gekeert, maer oock als kaf verstroyt: en hebben, zonder yemandts bystandt, versheyde Utrechtse Bisschoppen, met haer rechtvorige Oorlogen, soo naeck en beroyt gemaect, datse genoeck naeck zijn geweest met de kleppe te loopen naer Roomen, en aldaer iteratijvelijck van den Paus te truggelen hulpe en bystandt tegens de Drenth, alsoo dat die selvige alle hare Na-gebuyren formidabel was“.

Hij gevoelde blijkbaar warm voor zijn Landtschap en had er wat voor over. Want nadat hij verklaard had: „Dit heeft my beweegt de penne op 't pampier te setten“, laat hij even later volgen: „Ick weet wel dat 'et aan Benyders, Bepotters en Afterklappers niet en sal mancqueren, die hare tanden in dit Boeck setten sullen: doch ick en sal daarvan geen teering setten: want ick al voor langh geleert hebbe, dat de konst geen snoderen vyandt heeft, als den Ignoranten en die het A. B. C van Antiquiteiten nog niet geleert en hebben“.

Mag men dezen strijdvaardigen publicist gelooven, dan heeft Drente dus een tijd gekend, waarin het heel wat betekende. Eilacie! men kan met een variant zeggen: Niet steeds is de glorie bestendig van duur. Een andere tijd is gekomen, een tijd van verval, een tijd, waarin men van „arm Drenthe“ sprak, z'n economische ontwikkeling tamelijk wel stilstond en deze aan natuurschoon zoo rijke en door eene stoere bevolking bewoonde provincie, in de algemeene schatting gedaald was tot „een land waar geen land meer achter ligt“.

Dit is, gelukkig, weer anders geworden. Groote meren zijn droog-

gelegd, de kanalisatie is gaandeweg verbeterd, een aantal spoor- en tramwegen is verkeer en vertier komen brengen, uitgestrekte hoogveenen zijn afgegraven en in welvarende veenkoloniën omgezet, in sommige streken heeft de groot-industrie zich baan gebroken, in andere is de handel zich gaan ontwikkelen, allerwege begonnen geestkracht en opgewekt leven de lethargie te verdrijven. Kon Dominus Johan Picardt uit z'n graf opstaan, hij zou nu van zijn Coevorden versted staan en zeggen: „Wel hoe! en meriteert het nu niet aller luyden achttinge!” En eindelijk, ook de zandstreken worden in ontginning gebracht en naast sappige weiden verrijzen weder groote bosschen, die den ouden naam van „Drenterwalde” zullen doen herleven.

Langzamerhand toch, had Drenthe's oude rijkdom aan hout „den tol aan de natuur betaald” op eene wijze, die op vele plaatsen droevig was om aan te zien. In geen enkele andere provincie van ons land waren, in verhouding tot hare grootte, zooveel woeste gronden te vinden, als in Drenthe. En van welk een woestheid! Men kon er van zeggen, als Bilderdijk van den ouden baaierdnacht: „Woester woest dan woestenij”.

Daar hebt ge Uffelte. In de „Oudheden en Gestichten van Groningen en Groningerland, mitsgaders van het Land van Drent”, in 1724 uitgegeven te Leiden door Christiaan Vermeij, vinden wij het als volgt beschreven:

„Voor Uffelte, 't welk in een handschrift van Utrecht ook Hufalte genoemd word, plagt men van ouds Uphelte te schrijven. Daar zijn verscheide andere plaatsen in 't Land van Drenth, die haare naamen van Helte of Halt of Holt, dat een bosch betekent, gekreegen hebben. En hoewel de naam van Uphelte gemakkelijk ook daar hene kan getrokken worden, zoo staet het echter beter te gelooven, dat Uphelt de benaaming gekreegen heeft van eenen Ulfo, die deeze plaats van ouds in eigendom zal bezeeten hebben: zoo dat Uffelt zoo veel te zeggen is Ulfoos hout of Bosch.

„Dit Ulfooshout is 6000 schreden van Steenwijk, naar 't Oosten toe, gelegen; en was weleer een gedeelte van Drenter-walde, 't welk door den Keizer Hendrik III aan Bernulphus, Bisschop van Utrecht, geschenken is”.

Nu, toen wij in 1898 voor het eerst dit Uffelte bezochten, zagen wij, op een hoogen zandheuvel geklommen, zoover het oog reikte geen boom, zoo groot als een mensch. Een enkel krom en verschroeid dennetje, z.g. denmenopslag, was, met eenige helm-prietjes en een aantal grappige plukjes korstmos, al wat er ons eenig begrip van kon bijbrengen, dat planten-vegetatie in deze oneindigheid van zandvlakten en duinen denkbaar was. Wij zagen Steenwijks ouden, bemosten toren duidlijk voor ons, in een onbelemmerd gezicht. Rondom ons lagen myriaden vuursteen, door brokken Drachenfels-steen afgewisseld. Sporen van Noorsch diluvium en van Rijn-diluvium streden er om de vraag te beantwoorden, welke wateren het

eerst en welke het laatst dit oude Drenthe gedrenkt hadden: de Noorsche Zeeën of de weer eens voor de zooveelste maal uit zijn boorden getreden Vader Rijn. Tallooze grillig gevormde fragmenten van versteend oerbruinden enkele der uitgestoven laagten en tusschen dit gedoente in, lagen verscheidene steenen pijlsptzen, fossiele zee-egels (Dondersteen), verworden paardetanden en dergelijke schatten voor verzamelaars van Picardt's „antiquiteiten” meer. Maar Ulfoos hout was op geen velden of wegen te bekenen en wij dachten voor 't naast, dat het hier over deze plek was, dat „des Sängers Fluch” was gegaan; niet heelemaal eene onmogelijkheid, want Heer Ulfo was in z'n tijd een heel raar heer, van wien we het best kunnen aannemen, dat hij nam:

.....,sein Schwert, das, blitzend, des Jüngling's Brust durchdringt,
D'raus, statt der gold'nen Lieder, ein Blutstrahl hochauf springt”.

Te dien dage ^{*}(1898)^{*}, dat wij daar in Uffelte op Neerlands bergjes stonden, geviel het, dat het Gemeentebestuur van Havelte zich tot de Regeering wendde met het ver-

EEN AFWATERINGSSLOOT IN DE ONTGINNING „HET WESTERZAND” ONDER UFFELTE (DRENTE).

zoek de Uffelter Zandverstuiving van Staatswege te doen bebosschen. De Oranjabond van Orde, gevestigd te Utrecht, had tenzelfder tijde, gelijk nu nog, meer warme begeerte om zich met de ontginning van woeste gronden en dergelijken sociaal-economischen arbeid jegens het vaderland verdienstelijk te ma-

RUSTENDE ARBEIDERS IN DE ONTGINNING „HET WESTERZAND”.

ken, dan contanten, om heidegrond à prix fou aan te koopen. Zandduinen van f 7.— per H.A. waren dus juist iets voor hem. Hij bood zich aan het Gemeentebestuur als remplaçant van den Staat aan, werd aangenomen en verkreeg toezegging van medewerking. Dat deze toezegging loyaal nagekomen werd en dat

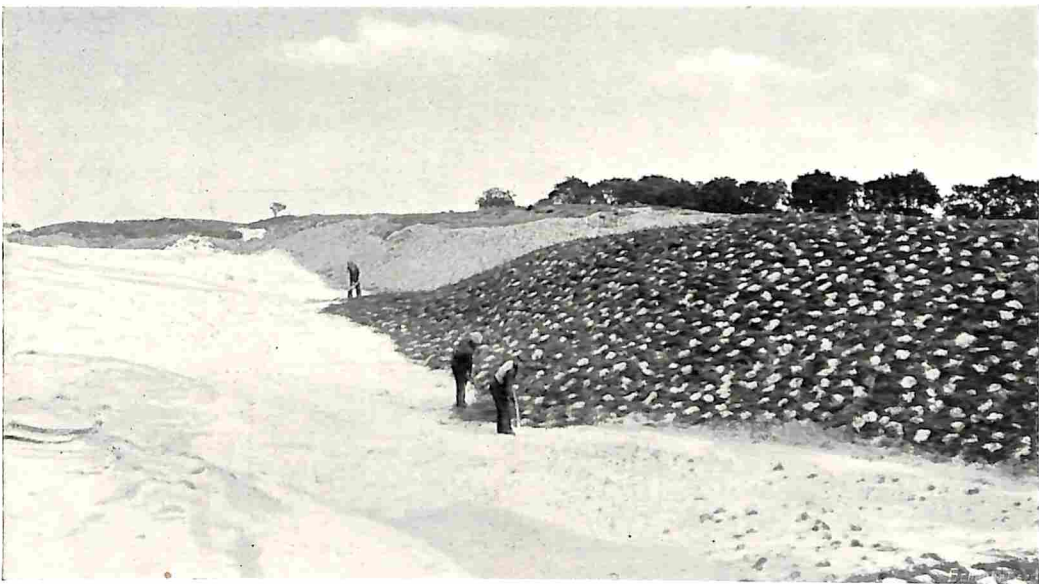
EEN GEDEELTE DER ZANDWOESTIJN „HET DROUWENERZAND” ONDER BORGER (DR.)

HET VASTLEGGEN VAN EEN ZANDVERSTUIVING.

het desniettemin derdehalfjaar moest duren, eer het koopcontract geteekend kon worden, bewijst wel dat het nog niet zoo eenvoudig is, om op stuifzand de hand te leggen. Het terrein, waarover de Bond onderhandelde, was 217 H.A. groot en bestond uit het Oosterzand, groot 137 en het Westertzand, groot 80 H.A. Staande de onderhandelingen, dus de bekende huid van den beer verkoopend, deed hij dat Oosterzand aan nu wijlen den Heer C.H.I. Muller te Amsterdam over. En toen eindelijk alles in dichte vaten was, droeg het koopcontract van dit Zand aan verkoopers-zijde 84 onderteekeningen en dat van het Westertzand 57. De verkrijgingskosten bedroegen nog meer dan de koopprijs, n.l. f 8.— per H.A. De heer Muller kocht nog eenige H.A. nabijgelegen groerland aan voor kweekerij en liet er eene woning op bouwen voor den boschwachter, die de beide ontginningen beheeren zoude. Ook had hij de goedheid den Bond een hypothecair crediet te openen.

Daar was de Bond dus 80 H.A. zandlooperzand rijk en er wát trotsch op. Die trots zonk hem wel eens in de schoenen, als zijn bezit in een baloorige bui aan het stuiven sloeg en het wel leek of het temet, nog altijd met des grijzen zangers vloek beladen, eens spoorloos „verschvunden” zoude zijn. Doch hij nam zijne maatregelen. Hij droeg aan de *Nederlandsche Heidemaatschappij*, die eene specialiteit is in het breidelen van steigerend zand, het temmen en vastleggen en beboschen van zijne bewegelijke possessie op en verkreeg van de Provinciale Staten van Drenthe het vooruitzicht op een subsidie van f 50.— voor elke H.A. vastgelegd zand. Desniettegenstaande zou het Westertzand ten huidige dagen nog de oude wildebras wezen, had niet de Bond eene bondgenoot, die hem op de allerbeminnelijkste wijze van bedrijfskapitaal voorziet, van kwartjes. Het is de *Kwartgulden-Vereeniging voor Heideontginning*, die hem deze weldaad bewijst. Men moge er zich over verbazen, een feit is het, dat het kleine kwartje den kamp met het dwarrelzand met de grootste hardnekkigheid volhoudt en het met succes onder den duim krijgt en houdt. Reeds liggen circa 60 H.A. vast en zijn er 50 beplant, terwijl 10 H.A. bewerkt zijn om met lupinen bezaaid te worden. Rondom 's Bonds eigen kweekerij tieren welig de altijd groene dennenbosschen, met berkensingels omzoomd en door breede wegen doorsneden. Het „gewiekt geluid” kwinkelt, dat het een lust is, op de eigen plek, waar Ulfo zich in dollen overmoed een oordeel op den hals haalde en sedert dien geen vogel zich meer vertoonde, tenzij misschien een krassende raaf, die er kwam

VASTGELEGD STUIFZAND IN „HET DROUWENERZAND” ONDER BORGER (DR.)

rouwdragen over de vergankelijkheid van al het aardsche. En des zomers komen de mannen met hun zichten en maaien er de goudgele rogge en binden deze aan schoven. Het is alles een sprookje gelijk, maar 't is zoo.

In haar rapport van 18 November 1898, aan het Bondsbestuur gericht, schreef de Directie van de *Nederlandsche Heidemaatschappij*: „Immers, er bestaat een gewichtig motief, waarom vooral de *Oranjobond van Orde* hier met succes kan werkzaam zijn. Hij kan hier namelijk beter dan ergens anders werken aan het doel, waarvoor hij is in het leven geroepen: verbetering van den economischen toestand van de arbeidersbevolking. De aan te koopen gronden toch liggen in eene zeer armoedige streek, waar de arbeiders het grootste deel van den winter werkloos zijn. Alles, zoowel de woningen als de menschen, dragen de sporen van dezen zeer ongelukkigen toestand. Hierin zal, wanneer men tot het geleidelijk beboschen der uitgestrekte zanden overgaat, verandering komen. Er zal dan niet alleen meer werk in 't algemeen, maar vooral meer winterwerk zijn.

En het zou ons niet verwonderen, dat over een tiental jaren kan gezegd worden, dat in de positie van de arbeidersbevolking van Havelte een zeer groote verbetering is gekomen.”

Nu, dit is het. Anderen hebben sedert 's Bonds voorbeeld gevolgd, maar de Bond is begonnen, heeft het spits afgebeten. Of de arbeiders nu ook werken! Ziet ze bezig aan het graven van de afwaterings-sloot. Dat is wat anders dan stuifzand, dat ze daar verwerken! Zeker, dat is meest een soort van veen, bonkig, taai, zwaar. Maar het komt heerlijk te pas voor vastleggingsmateriaal. We hebben weer des te minder afgemaaide heide of lupinestroof of aardappelroof en wat dies meer zij voor dekking noodig en, weet u, we komen met die provinciale subsidie zoo ongeveer uit, als we 't een beetje slim overleggen. De ontginning kost alevel geld genoeg, met al het ploegen, zinken, voortjes spitten, bemesten, planten, inboeten, enz. Ulfoos hout keert terug, doch indien de goeie man de rekening zag, zou hij schrikken.

Na gedanen arbeid is het zoet rusten, schijnen de arbeiders op ons plaatje te denken. Wat zitten ze daar schilderachtig, de schoppen aan rotten gezet, tegen het plaggen tentje, waarin ze in het schaftuur bij regenweer schuilgaan. Men ziet hun de voorspelde verbetering in hun positie reeds aan, althans voor een deel. Maar wie weet welk een grooter deel hun nog wacht, indien wij daar in het dorre inktkokerzand eens de nieuwste tulpen-variëteit, onze... „stuifzand-tulpen” gaan kweken. Gansch onmogelijk schijnt dit niet. De tulpjes, die zoo sierlijk in het vaasje gerangschikt staan, zijn „La Reine” en „Gele Prins”, zeer waarschijnlijk de eerste tulpen, in het „Land van Drent” geteeld. Zij hebben in de kweekerij van het Westertzand hun wieg en bakermat gevonden. Of ze er hebben mogen wezen? En wel ter dege! De kweeker, de heer Adjunct-Houtvester A.P. van den Briel, overdreef niet, toen hij ervan schreef: „De bollen bloeiden prachtig. De bloemen van „La Reine” waren wat onstoffelijk en teer, maar zeer fraai. „Gele Prins” was mooier dan in de bollenstreek: fijner”. Voor een eerste proef kon het waarlijk niet beter. Of daarom des dichters profetie vervuld zal worden — ja, 's Bonds tulpen hebben in den heer J. J. Deetman te Utrecht warempel reeds hun dichter gevonden:

.... De oude „stad der bloemen”,
waar Holland eeuwen op mocht roemen,
O Hildebrand! komt tot een val,
die ons Euroop verbijst'ren zal!
U, oogenlust, fluweelen weide,

met al uw schat van minn'lijk schoon —
u steekt de lang versmide heide
— de onvruchtb're — naar de wereldkroon!
staat nog te bezien. Trouwens, schele oogen
te maken, hierom is het den Bond allerminst
te doen. Zelf leven en anderen laten leven,
zoo moet het zijn!

Er is wel geen ^{*}typischer ^{*}stukje Drenthe en geen idyllischer plekje in ons heele land, dan het aardige gehuchtje Drouwen, tusschen Gasselte en Borger gelegen. Toch, of het nog lang bestaan zoude hebben en niet ons Herculanium of Pompei geworden zoude zijn, indien de *Oranjobond van Orde* niet gekomen ware om de 320 H.A. stuifzand tot rede te brengen, die het meedoogenloos overstoven en blijkbaar plan hadden het heelemaal te bedelven, is zeer de vraag. Het Drouwenerzand had sinds jaren de alleronebbelijkste eigenschap aangenomen, om de vruchtbare eschgronden van zijn burenen onder een dikke laag zand te zetten en dit telkens en telkens weder. Droogde het fel en schoot de wind uit het Westen of Zuid-Westen, dan had je het lieve leventje gaande. Zóó bru-

taal deed dit Zand, dat het menigmaal den straatwegen, die er doorheen loopt, eenvoudig voor het verkeer onbruikbaar maakte. Wee dan den armen wandelaar, die erover moest. Er was, stooft het op z'n ergst, voor hem in die stuifzandwolken letterlijk geen ademen mogelijk. 't Is geen praatje, we hebben 't zelf ondervonden. Als bij de nadering van een windhoos, zochten we instinkmatig de oppervlakte der aarde, gelijk het „schip der woestijn” en zijn berijder dit doen, als de Samoem, de verschrikkelijke, in aantocht is.

Geen wonder, dat Drouwen er naar snakte verlost te worden van dezen tiran. En daarom al evenmin een wonder, dat, toen de Bond zich als candidaat-drakenbestrijder aandiende, alleen als voorwaarde stelde, dat men hem dit geheele Zand op een blaadje presenteren moest, zoodat hij niets te doen zoude hebben met de soesah van de verkrijgingsvoorbereiding (hij had van die Uffelter preliminaireren schoon zijn bekomst gehad en was er alles behalve op gebrand demisschien wel honderd handteekeningen, die op de Drouwenerzand-acte gesteld zouden moeten worden, achterna te loopen) en als tweede voorwaarde, dat men met f 10.— per H.A. als koopschat tevreden moest zijn, — dat toen eene plaatselijke commissie opstond, om door haar invloed deze moeilijke zaak tot een goed einde te brengen. Dankbaar maken wij melding van al de hulpvaardigheid, ons toen door autoriteiten en notabelen betoond en van de schappelijkheid, waarmede de Bond toen bediend werd. Kostte het Zand f 3.— meer dan in Uffelte, de ongelden bedroegen per H.A. f 6.— minder dan daar. Zoo werd de Bond in 1903, zonder er een vin voor te verroeren, eigenaar van het acht honderdste gedeelte van het oude „Land van Drent”.

Toen aan het werk. Eene kweekerij werd aangekocht, eene bevallige boschwachterswoning werd gebouwd, de *Nederlandsche Heidemaatschappij* nam ook hier de zorg voor de ontginningen op zich en de crediet-hypotheek en de kwartjes sprongen ook hier in de bres. Allereerst werd de straatweg beveiligd. Door hoog en sterk rijswerk beschermd, kreeg een breede berken-singel de gelegenheid het beschuttingswerk afdoende te verrichten. Vervolgens werd op twee plaatsen met de vastlegging en bebossching een aanvang gemaakt.

Hoe zulk eene stuifzand-onmetelijkheid er wel uitziet, hoe het vastleggen geschiedt en welk een beeld de vastgelegde duinen bieden, onze plaatjes mogen er een begrip van geven. Een flauw begrip, natuurlijk, want wie bijv. op den „Kwartjesberg”, der heuvelen hoogste, gaat staan en van daar den blik over die 320 H.A. laat weiden, die, tenzij hij geen leek is, begrijpt er feitelijk niets van, hoe zoo'n zandzee met haar hooge golven stukje voor beetje een bosch wordt. Maar hij ziet het gebeuren. Hij ziet nu van dit Drouwenerzand reeds circa 80 H.A. vast en meerendeels groen en al ware hij een van Drenthe's voor-historische reuzen, hij zou den top al niet meer kunnen bereiken van de eerste dennen, in 1904 in dit Zand geplant, die jaarlijks loten maken van ongejokt meer dan een halven meter lang.

Het is een heerlijk, een dankbaar werk, dat van den modernen boschbouw, die in alle perfectie verricht wordt op een bodem, dien men vroeger waande voor alle tijden gedoemd te wezen een plaag voor z'n omgeving en ter wereld voor niets nut te zijn.

Maar het is ook een heerlijk, een dankbaar werk voor den *Oranjabond van Orde*, om eenerzijds te mogen medeverken tot Drenthe's sociaal-economische ontwikkeling en anderzijds mooi Drenthe nog mooier te helpen maken. Een van Drentsch's verdienstelijke archeologische onderzoekers, de heer G. J. Landweer Jr. te Assen, gaf ons eens zijne beduchtheid te kennen, dat op den duur door die uitgebreide ontginningen te veel van Drenthe's natuurschoon, dat éénig is, zou verloren gaan; schreef ons: „Aan den Zuid-Oostelijken zand van de bezitting van uwen Bond (in Drouwen) is nog een heerlijk hoekje, dat mij bijzonder boeit en bekoort”; en van een ander mooi plekje heette het in zijn brief: „'t Zou mij aan 't hart gaan daaraan als cultivateur de hand te moeten slaan”. Wij gevoelen alles voor die bezorgdheid, maar wij deelen haar toch niet, ten minste niet voor zooveel 's Bonds actie betreft. De Bond weet zich van vandalistische aanvechtingen vrij. Hij zal geen natuurmonumenten aantasten. Spaarde hij toch in het Westerzand eenen typischen, ouden zandkegel uit, gaf hij instantelijk order om in het Drouwener-

TULPEN GEKWEKT IN DE UFFELTER ZANDVERSTUIVING „HET WESTERZAND”.

zand den éénen prachtige boom te eerbiedigen en voor altijd te bewaren, die daar, alle kwade invloeden getrotseerd hebbend, moederziel alleen gevonden werd in een Zand van 320 H.A. Zoo hoopt hij te blijven doen, waarheen zijn gang zich richten moge, zij het vele kanten uit.

Want hij moet nog meer voet verkrijgen in het „Land van Drent”. En hij zal dit, mits men hem help. Die dit wil, die, in het algemeen, 's Bonds streven dienen en bevorderen wil, wende zich tot den Waarn. Directeur van den *Oranjabond van Orde*.

Hilversum. HORA SICCAMA

POSCHBESSEN.

(*VACCINIUM MYRTILLUS L.*)

I EDER, die wel eens een lange, vermoeiende voetreis heeft gedaan, op een warmen zomerdag, door een streek nog arm aan vreemdelingenverkeer, zal ze waardeeren, die heerlijke lafenis voor den toerist, die dan zoo welkome boschbessen. Welk een genot is het, om als men na eenige uren wandelens in de stralende zonnepitte eindelijk een koel plekje in een bosch

een poosje neder te zetten zich heeft bereikt, zich hier voor te ontdoen van den op den duur toch zwaar wordenden Rucksack en dan mond en keel te verkwikken met een flinke portie der alom in het rond groeiende woudbeziën! Gelukkig voor den toerist, dat deze plant bijna overal voorkomt, waar bosschen zijn! Vooral in de oostelijke provinciën is zij algemeen en vormt zij op den woudbodem uitgestrekte kussens, die in den nazomer en den herfst prijken met duizenden donkerblauwe, berijpte vruchten. Deze bessen steken scherp af tegen het reeds verwelkende, eenigszins rood wordende loof der planten en dringen zich door hun contrastkleur als het ware op aan de attentie van den beschouwer. Hun doel is blijkbaar gegeten te worden, om op die manier de inzettende zaden heinde en

Foto R. Tepe.

BOSCHBES IN BLOEI.

ver te verspreiden. Deze uitnoodiging der boschbessen wordt niet vergeefs gedaan! Tal van vogels, patrijzen, korhoenders, houtduiven, gaaien, lijsters e. a. zijn dol op den aromatischen, zoetzuren smaak dezer vruchten, eten ze met graagte en zorgen dan op licht te begrijpen manier voor de verdere expeditie en uitzaaing der zaden. Geen wonder, dat alom in het woud groote plakken boschbessenplanten te vinden zijn! En ze blijven lang in leven! Het zijn nl. heestertjes, evenals het heidekruid. Nu worden weliswaar de takken zelf maar eenige jaren oud, doch zijn deze afgestorven, dan heeft de plant in dien tusschentijd weder nieuwe gevormd en houdt zich zodoende jaren lang ergens staande.

Niet alleen door moede toeristen en gretige vogels worden de boschbessen gegeten, ook in het groot zamelt men ze in voor verschillende doeleinden. Vooreerst om het mogelijk te maken, verschillende min of meer schadelijke brouwseltjes onder den naam van „wijn” aan den man te brengen. Het sap der boschbessen heeft nl. sprekend de kleur van rooden wijn, wat ieder wel weet, die ze veel heeft geplukt en de lastige vlekken van zijn vingers heeft trachten te wassen. Verder maakt men er jam van, vooral in Engeland, limonade en in sommige streken van Duitschland compôte. (De bekende „Preisselbeerencompôte”, waarop men tot vervelens toe in Deutsche pensions getrakteerd wordt, maakt men echter niet van deze boschbes, doch van een verwante, de roode boschbes, *V. vitis idaea*. De blauwe wordt door onze naburen „Heidelbeere” of „Waldbeere” genoemd). Dan behoort de boschbes nog tot de pharmaceutische planten. De bessen vinden aanwending tegen diarrhee, terwijl uit de bladen een geneesmiddel wordt bereid tegen diabetes. Betrekkelijk weinig menschen zullen de boschbes in bloei gezien hebben. De bloempjes zijn urnvormig, weinig opvallend groen of purper gekleurd, maar worden toch

Foto R. Tefé.

RIJK VRUCHTDRAGENDE BOSCHBESSENSTRUIKJES.

druk door bijen en wespen bezocht, omdat ze veel honig bezitten.

Soms treft men struikjes aan met roode of witte bessen. De exemplaren der laatste soort zijn niet altijd kleurvariëteiten, doch worden soms gevormd door het sclerotium van een hoogst merkwaardige zwam, die het oorspronkelijk weefsel geheel verdringt en op die manier een schijnvrucht veroorzaakt.

Amsterdam.

L. DORSMAN CZN.

BEËLZEBUB.

DE duivel heeft men zich door alle tijden heen in de gestalte van allerlei giftige of weezinwekkende dieren gedacht, of waar de Booze zelf gepersonifieerd werd voorgesteld, was hij van dergelijke dieren vergezeld. Opmerkelijk is de vlieg in verband met het duivelsbegrip. De booze geest der Perzen, Arimanes, bewoog zich

als vlieg door het heelaal, volgens de Zendavesta. De Joden schijnen van hun Syrische naburen dit begrip te hebben overgenomen; het overal binnensluipen der vliegen geeft als beeld van het booze element in 's menschen denken en doen daartoe gereede aanleiding. De Farizeën in Jezus dagen spraken van Beëlzebub (Baäl = god, Zebub = vlieg, dus beheerscher der vliegen) als van den opperste der duivelen.

Bij Plinius vinden we van een god Achor gewag gemaakt, die als vlieg de pest in het land gebracht zou hebben. Vliegenplagen, gedacht om het overbrengen der besmetting, zullen ongetwijfeld ook in Europa, bij de zoo vreeselijk door pest geteisterde volkeren der middeleeuwen, weder het vliegenheir tot gevolg van Satan hebben gebracht.

Ergernis der braven aan de vliegen is dus zoo oud als de wereld, in hiërogllyphenschrift reeds komt haar gestalte voor als teeken voor de brutale onbeschaamdheid.

G.

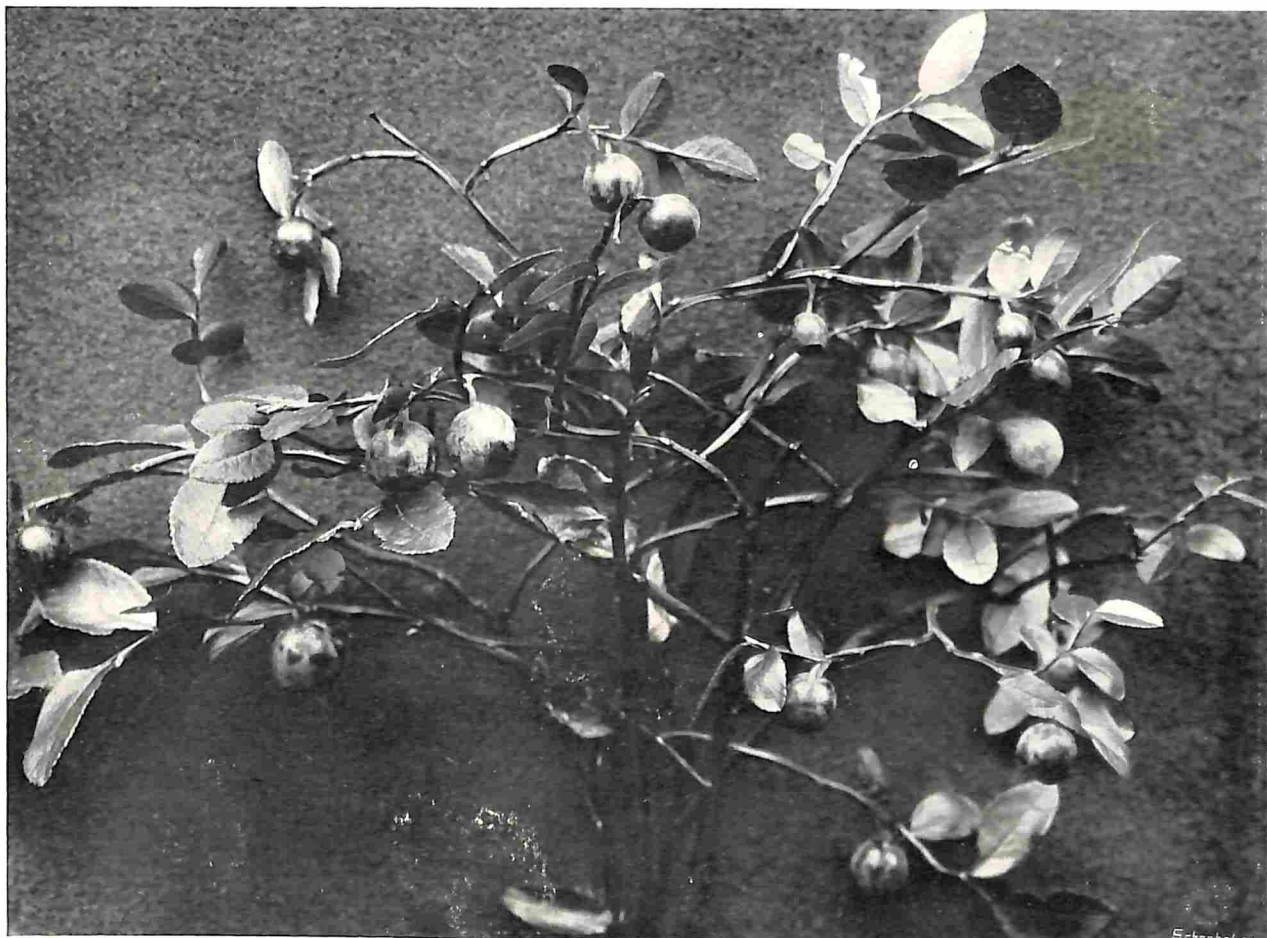

Foto R. Tefé.

EEN ENKEL BOSCHBESSENSTRUIKJE MET VRUCHTEN.